

14. ક હંદં દુષ્કરં કુર્યાત્ (કોણ આ મુશ્કેલ કાર્ય કરે ?)

પ્રસ્તાવના

* વિષ્ણુગુપ્ત તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ તેમજ ચાતુર્ય ધરાવતા અને ચણક ઋષિના પુત્ર હોવાથી, તે ચાણક્યના નામે પણ જાણીતા થયા હતા. આચાર્ય ચાણક્યનો જન્મ મગધની રાજધાની પાટલીપુત્ર માં થયો હતો.

તેમના જન્મના સમયે એટલે કે ચોથી શતાબ્દીમાં મગધમાં નંદ વંશનું રાજ્ય હતું. નંદ વંશનો રાજા ધનનંદ એક અત્યાચારી રાજા હતો. ચાણક્યએ મગધની પ્રજાને, ધનનંદના અત્યાચાર માંથી મુક્ત કરાવીને નંદ વંશના શાસનનો અંત કરી ભારતને એક અખંડ રાજ્ય બનાવ્યું હતું. નંદ વંશના શાસનના અંત પછી ચંદ્રગુપ્ત કે જે આચાર્ય ચાણક્યનો શિષ્ય હતો તે મગધ ની ગાદી પર બેસે છે. આ એતિહાસિક ઘટનાને વિશાખદત્ત નામના સંસ્કૃત કવિ એ ‘મુદ્રારાક્ષસ’ નામના નાટકમાં સમાવેલી છે. આ નાટકને સાત અંકમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે જેના પ્રથમ અંક નું એક દૃશ્ય આ પાઠમાં લેવામાં આવ્યું છે.

ધનનંદના દરબારમાં ‘રાક્ષસ’ નામે એક અમાત્ય હતો. જે ખૂબ સજ્જન, વફાદાર અને પ્રજાવત્સલ હતો. નંદ વંશના રાજ્યના અંત સાથે અમાત્ય રાક્ષસ પણ તેનું અમાત્ય તરીકેનું પદ ગુમાવે છે, તેથી તે છૂપાવેશે અજાણ્યા સ્થળે ચાલ્યા જાય છે. પરંતુ ચાણક્ય આ અમાત્ય કે જેનું નામ ‘રાક્ષસ’ છે, તેને તેના સારા કર્મોને લીધે તે તેનું અમાત્ય પદ પાછું આપી રાજા ચંદ્રગુપ્તનો અમાત્ય બનાવવા માંગે છે. તેથી તે અમાત્ય રાક્ષસ ના અંગત મિત્ર ચંદનદાસ ને અમાત્ય રાક્ષસ ની માહિતી મેળવવા માટે બોલાવે છે. કારણ ચાણક્ય જાણે છે કે ચંદનદાસે તેના મિત્ર અમાત્ય રાક્ષસ ના પરિવારનું પોતાના ઘરે સંતાડીને તેનું રક્ષણ કર્યું હતું. અહીં આ પાઠમાં ચાણક્ય અને ચંદન દાસ વચ્ચેનો સંવાદ દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

તો ચાલો વિદ્યાર્થી મિત્રો આપણે જોઈએ કે ચંદન દાસ પોતાના મિત્રના પરિવારને બચાવવા માટે કેવી રીતે પોતાના પરિવારનું પણ બલિદાન આપવા તૈયાર થઈ જાય છે અને એક વફાદાર મિત્ર તરીકેની ફરજ બજાવે છે.

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્યઃ વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તર ચિનુત।

વૈકલ્પિક પ્રશ્નો ના ઉત્તર સંસ્કૃત ભાષામાં લખો.

1. ચન્દનદાસેન અમાત્યરાક્ષસસ્ય ગૃહજનઃ કુત્ર નિર્વાહિતઃ?

(ક) સ્વગૃહે (ખ) અન્યત્ર

(ગ) મિત્રગૃહે (ઘ) અરણ્યે

2. નન્દાય કિં રોચતે સ્મ?

(ક) અર્થઃ (ખ) પ્રજાકલ્યાણમ્

(ગ) યુદ્ધમ્ (ઘ) ધર્મવૃદ્ધિઃ

3. तृणानाम् सह विरोधः कीदृशः?

(क) अग्निम् (ख) अग्निना

(ग) अग्नेः (घ) अग्निः

4. चन्दनदासः स्वगतं वदति, अहं तु।

(क) निर्दोषः (ख) साडाङ्कः

(ग) मुक्तदोषः (घ) जातदोषः

5. भीताः पूर्वराजपुरुषाः पौराणां गृहेषु गृहजनं निक्षिप्य देशान्तरं “.....”।

(क) व्रजति (ख) व्रजतः

(ग) व्रजान्ति (घ) व्रजन्ते

6. चाणक्यः यदा आह्वयति तदा “.....” अपि साशङ्कः भवति।

(क) निर्दोषः (ख) निर्दोषाः

(ग) निर्दोषेण (घ) निर्दोषैः

2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरं लिखत

श्लोकादयमां उत्तरं लभो.

1. चाणक्यः स्वशिष्याय किं कथयति?

उत्तरम्: चाणक्यः स्वशिष्याय कथयति- “वत्स, श्रेष्ठी चन्दनदासः अत्र आनेतव्यः।

2. चन्द्रगुप्ताय किं रोचते?

उत्तरम्: प्रजानां परिक्लेशाभावः एव चन्द्रगुप्ताय रोचते।

3. भूपाः प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः किम् इच्छन्ति?

उत्तरम्: भूपाः प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः प्रतिप्रियम् इच्छन्ति।

4. भीताः राजपुरुषाः कुत्र गृहजनं निक्षिपन्ति?

उत्तरम्: भीता राजपुरुषाः पौराणां गृहेषु गृहजनं निक्षिपन्ति।

3. अधोलिखितानां कृदन्तानां प्रकारं लिखत

कृदन्तानां प्रकारं लभो.

1. निष्क्रम्य – निस् + क्रम् (1प) सम्बन्धक भूतकृदन्त अथवा ल्यबन्त अव्यय।

2. निर्वाहितः – निर् + वह् (1प) प्रेरक कर्मणि भूतकृदन्त

3. शङ्कनीयः – शङ्क (1आ) विध्यर्थ कर्मणि कृदन्त।

4. इष्टः – इष् (64) कर्मणि भूतकृदन्त।

5. प्रष्टव्यम् – प्रच्छ (64) विध्यर्थ कर्मणि कृदन्त।

6. निक्षिप्य – नि + क्षिप् (6प) सम्बन्धक भूतकृदन्त अथवा ल्यबन्त अव्यय।

4. समासप्रकारं लिखत -

समासना प्रकार लખो.

1. जातदोषः - जातः दोषः यस्य सः - बहुव्रीहि समासः
2. वृद्धिलाभाः - वृद्धेः लाभाः - षष्ठी तत्पुरुष समासः
3. नन्दराज्यम् - नन्दस्य राज्यम् - षष्ठी तत्पुरुष समासः
4. परकलत्रम् - परस्य कलत्रम् - षष्ठी तत्पुरुष समासः
5. देशान्तरम् - अन्यः देशः - कर्मधारय समासः

5. वचनानुसारं धातुरूपैः रिक्तस्थानानि पूरयत -

वचन प्रमाणे धातुरूपोत्थी ખાલી જગ્યા પૂરો.

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1.	इच्छामि	इच्छावः	इच्छामः
2.	व्रजति	व्रजतः	व्रजन्ति
3.	परिक्रामति	परिक्रामतः	परिक्रामन्ति
4.	पराजेष्यति	पराजेष्यतः	पराज्येषन्ति

6. रेखाङ्कितपदानां स्थाने प्रकोष्ठकात् प्रश्नवाक्यं पदं लिखित्वा प्रश्नवाक्यं रचयत

રેખાંકિત પદો ને સ્થાને કૌંસમાં થી યોગ્ય પદ શોધીને પ્રશ્ન વાક્ય બનાવો.

((केन, कः, किम्, कीदृशम्, कस्य)

1. नन्दस्य अर्थसम्बः प्रीतिजनकः।

ઉત્તરમ્: કસ્ય અર્થસમ્બ: પ્રીતિજનક:?

2. एतत् प्रच्छादनदोषम् उत्पादयति।

ઉત્તરમ્: કિં દોષમ્ ઉત્પાદયતિ?

3. अमात्यराक्षसः चन्द्रगुप्तं न पराजेष्यति।

ઉત્તરમ્: ક: ચન્દ્રગુપ્તં ન પરાજેષ્યતિ?

4. शिष्यः चन्दनदासेन सह प्रविशति।

ઉત્તરમ્: શિષ્ય: કેન સહ પ્રવિશતિ?

7. માતૃભાષાયામ્ ઉત્તરાણિ લિખત ।

માતૃભાષામાં ઉત્તર લખો.

(1) ચાણક્ય કઈ રીતે ચંદનદાસ પ્રત્યે અત્યાદાર વ્યક્ત કરે છે ?

ઉત્તરમ્: ચાણક્ય ચંદનદાસનું શેઠજી કહીને સ્વાગત કરે છે. તેને આસન પર બેસવાનું કહે છે અને ત્યારબાદ તેના વેપારધંધા વિષે પૂછે છે કે શું તમારા વેપારધંધાના લાભમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે ને ? આમ, ચાણક્ય ચંદનદાસ પ્રત્યે વધારે પડતો આદર વ્યક્ત કરે છે.

(2) ચાણક્યના મત અનુસાર નંદના અને ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યમાં શો ફરક છે ?

ઉત્તરમ્: ચાણક્ય મતાનુસાર નંદના અને ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યમાં એ ફરક છે કે રાજા નંદને ધનમાં રૂચી હતી જ્યારે રાજા ચંદ્રગુપ્તને પ્રજાના દુઃખને દુર કરવામાં રૂચી છે.

(3) ચાણક્ય ચંદનદાસને ચંદ્રગુપ્તનો પ્રથમ વિરોધી કેમ ગણાવે છે ?

ઉત્તરમ્: ચંદનદાસે રાજવિરોધી અમાત્યરાક્ષસના પરિવારને પોતાના ઘરે રક્ષણ આપ્યું છે. તેથી ચાણક્ય ચંદનદાસને ચંદ્રગુપ્તનો પ્રથમ વિરોધી કહે છે.

(4) ચાણક્ય ચંદનદાસને કઈ રીતે ભય બતાવે છે ?

ઉત્તરમ્: ચાણક્ય ચંદનદાસને અમાત્ય રાક્ષસના પરિવાર વિષે પૂછે છે ત્યારે ચંદનદાસ કહે છે પહેલા તે પરિવાર મારા ઘરમાં હતો હવે નથી. અને અત્યારે એ ક્યાં છે એ હું જાણતો નથી. ત્યારે ચાણક્ય તેને ભય બતાવે છે કે રાજા ચંદ્રગુપ્ત પોતાના વિરોધીને ઉગ્ર સજા કરનારો છે. તેથી તે રાક્ષસના પરિવારને સંતાડવા બદલ તમને માફ કરશે નહિ.

(5) રાક્ષસના પરિવારની સોંપણી કરવા અંગે ચંદનદાસ શો ઉત્તર આપે છે ?

ઉત્તરમ્: રાક્ષસના પરિવારની સોંપણી કરવા અંગે ચંદનદાસ ઉત્તર આપે છે કે અમાત્ય રાક્ષસના પરિવારજનો ઘરમાં હોય તો પણ સોંપું નહિ, તો ઘરમાં ન હોય તેનું શું ? અને અંતે ચંદનદાસ ચાણક્યને તે આ નિશ્ચય પર સ્થિર છે તેમ કહે છે.

